

Мельнікова Ю. О.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний
педагогічний університет

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІСТОРІЇ В РОМАНІ Н. КОРОЛЕВИ “QUID EST VERITAS?” (“ЩО Є ІСТИНА?”)

Для розуміння як творчості Н. Королеви в цілому, так і кожного з її творів, у тому числі й роману “Що є істина?”, важливе значення мають погляди письменниці на найзагальніші проблеми минувшини, які відзначаються помітною індивідуальною своєрідністю й безумовною суспільною значущістю. Зведені до купи, вони утворюють певну цілісність, яку можна навіть розглядати системно – як свого роду спонтанно, напівпідсвідомо сформовану, хоча й не сформульовану відповідним чином історичну концепцію. Якщо говорити про неї в цілому, слід зазначити, що ця система поглядів покладена в основу історичних творів Н. Королеви, зокрема, роману “Що є істина?”, виразно зорієнтована на легендаризацію подій минулих часів, виведення їх за рамці вузько причинно-наслідкового розуміння й сприйняття. Засади для такої легендаризації не привносяться до тексту роману “ззовні”, а логічно виростають на ґрунті історичної оповіді з не приховуваним, а, навпаки, всіляко підкреслюваним авторським акцентом на змалюванні оригінального історичного колориту та насиченості й навіть, можливо, часткової, енциклопедично означеної перенасиченості історичними реаліями.

Під перенасиченістю в даному випадку слід розуміти присутність у тексті твору, починаючи навіть з кожного окремо взятого речення, великої кількості мало – або й узагалі невідомих для “середнього” читача речей і деталей, без правильного розуміння змісту яких недоступним або викривленим може виявитися зміст усього речення чи оповідного фрагменту.

Значна з огляду навіть на суто кількісні показники частина романного простору заповнена діалогами, описами побутових деталей й картин матеріального світу, що створює загальне враження сконцентрованості оповідача на предметно-подієвому боці зображення. Проте перше прочитання швидко розкриває свою обмеженість, дає уявлення лише про зовнішній аспект ідейно-образного змісту, яким він далеко не обмежується й не вичерпується.

На глибшому, наближеному до того, що визначає сутність явища, рівні рецепції роман Н. Королеви виявляє відомий з досвіду світової літератури різних епох принцип неодмінного виявлення у повсякденному – вічного, співвіднесення дня сьогоднішнього з історією людства та вічністю. Під історією авторка розуміє не тільки й, мабуть, не так сукупність певних документально зафіксованих відомостей, як все те, що протягом століть і тисячоліть встигло перетворитися на легенду, що її Королева сприймає за інформацію, достовірнішу від будь-яких документів.

Події, предмети, явища, особи у більшості випадків піднесені у неї над реалістично-побутовим рівнем повсякдення, збагачені й ускладнені легендарно-

міфологічним або й містично-фантастичним пафосом. Фантастика як виявлення надприродного, в існування й реальність якого можна вірити чи, навпаки, не вірити, при цьому доповнює легенду, надаючи їй нового звучання, а також додаткових змістових нашарувань й виводячи її на якісно новий рівень.

Помітним і неодмінно присутнім на будь-якому рівні, у будь-якому елементі ідейно-образного змісту твору вважається також і символічний струмінь, зорієнтований на християнську модель світу. Символіка твору Королеви вирізняється своєю глибиною, оригінальністю і співвіднесеністю, крім християнства, з історичними атрибутами та реаліями, тобто – “матеріальністю”. Символічною, як показують подальші події, описані у романі, виявляється уже одна з перших сцен твору, в якій архітект Євенцій під час землетрусу гине у відбудованому ним же самим амфітеатрі, перетвореному під дією стихії (до речі, розділ так і називається: “Руки стихії”) на штучне озеро.

Євенцій “стрімголов” летить у басейн-озеро і назавжди зникає у водовороті, що утворився на тому місці, де щойно була розміщена арена. Наприкінці роману приблизно так само, як Євенцій, мимоволі пірнувши під впливом (чи, можливо, тиском) стихії у воду, загине й Понтій Пілат. Загине, щоб, на відміну від Євенція, незабаром відродитися. Показово, що летітиме він у розбурхану річку “сторчголов”, тобто так само, як і Євенцій.

Будь-який епізод твору, незалежно від першого його прочитання, розкривається зрештою як складник загальної картини, в основу якої покладено авторське трактування минувшини як легендарної доби на межі передісторичної доби й нового часу. Від цього події й образи роману набувають універсального звучання й змісту, починають сприйматися як своєрідна модель, на основі якої розвивається усе, що було згодом.

Для Н. Королеви легенда, незалежно від того, чи вона євангельська, чи уснопоетична, містить у собі, найдостовірнішу картину минулих подій. При цьому сама письменниця спеціально наголошувала на тому, що всі події й явища, про які розповідається у романі, “освітлено з погляду тодішнього світу ще не християнського, а поганського або юдейського” [2, 8]. Це уточнення розкриває ще одну характерну рису авторського погляду на те, що відбувається у творі: незбігання світу євангельських оповідей та світу дохристиянських уявлень і переконань, котрі, в принципі, мали б з огляду на приналежність роману до розряду історичних утворювати певну діалектичну цілісність, хоча й, безумовно, внутрішньо суперечливу. “Легенда се не історія, – зауважував І. Франко. – Та проте воно не парадокс, коли один із новіших учених говорить, що не одна легенда має в собі більше правди, ніж не одна історія. Все діло в тім, щоб уміти видобути правду, як метал із руди” [4, 11].

Очевидно, усвідомлюючи, що для “звичайного”, тобто непідготовленого знаннями або вірою, читача достовірність легендарних подій може видатися сумнівною, авторка роману “Що є істина?” вибудовує цілу систему документально-наукового їх підтвердження, вдаючись до відповідних коментарів до кожного з розділів роману. Для письменниці з огляду на її концепцію минувшини виявляється вкрай важливим переконати читача в “історичності” тих чи інших відомостей, подій, деталей. Невипадково досить часто у своїх виносках-додатках до основного тексту роману

авторка лаконічно, але містко вказує: “історичний факт” [див., наприклад, виноски 22 та 29 до Розділу I, виноски 6, 8, 9, 19 до Розділу II тощо].

Водночас, Н. Королева аж ніяк не перебільшує ролі і значення документально підтверджених або зафіксованих у розповідях фактів та відомостей, які вона наводить у виносках для підтвердження тих чи інших моментів основної оповіді. Вона зауважує, що це повість, а не свідчення свідка, тобто текст, у якому художня правда все-таки домінуюча. У Н. Королеви євангельські міфи перетворюються на історію, а функцію міфів виконують легенди й усні перекази народів і народностей її рідної Іспанії та півдня Франції.

Роман “Що є істина?” побудовано винятково на матеріалі подій далекої доби, яку нерідко називають “передісторичною”, маючи при цьому на увазі відсутність документальних писаних джерел або ж їхній занадто специфічний характер порівняно з тими джерелами, які вважаються “нормальними” у наш – “історичний” – час. Практично кожна з тих подій допускає множинність інтерпретацій, передбачає можливість неоднозначного розуміння, наповнення різним змістом, вміщення у різний як синхронний, так і діахронний контекст.

М. Сиротюк зазначав, що “проблема історичної правди зв’язана з ідейними позиціями письменника, з його розумінням минулого, з його політичними симпатіями і антипатіями. Що він побачив у минулому, як розібрався в історичних джерелах, як сприйняв і оцінив наявні в них факти <...> – від цього багато залежить те, які сторони зображуваного історичного явища будуть освітлені ним виразніше, а які блідіше, отже й те, наскільки повно відіб’ється в його творі об’єктивна історична істина” [3, 49].

Пропонуючи власну інтерпретацію, Н. Королева фактично вибудовує струнку систему поглядів і уявлень, яка відрізняється чіткістю й послідовністю й з якої врешті-решт вимальовується загальна картина життя Іудеї часів правління прокуратора Понтія Пілата та приходу Месії, якому судилося докорінно змінити увесь світ. Важливим елементом цієї картини слід вважати усвідомлення письменницею вагомого значення містерії Христа для людства. В одному лише фрагменті трагедії віддаленої римської провінції міститься, на думку Н. Королеви, чи не головна формула людського життя, якій судилося зберегти свою актуальність і достовірність протягом наступних тисячоліть.

Сутність цього епізоду полягає, згідно з авторським задумом, у конфлікті матеріального і духовного начал, в якому провідна роль належить останньому. Надзвичайно показовим є той факт, що сама письменниця розуміла свій твір як “...спробу висвітлити частину духовної атмосфери, що в ній відбувалися події, які хвилюють уже майже 2000 літ світ...” [2, 8], реалізовану у романі за допомогою різних засобів, у тому числі й відносно розгалуженої системи біблійних персонажів, котрі у трактуванні авторки постають як історичні постаті.

Образи практично всіх без винятку персонажів твору вирішено у річизі схеми архетипізації: кожен з них інтерпретується передусім як позачасова універсальна модель колективної свідомості, що виявляє здатність до відтворення за нових умов. Усі її образи будуються на підставі певної риси характеру, що було характерним для героїв усної народної творчості європейських, а також східних народів.

Концепція минувшини у романі “Що є істина?” включає в себе два, практично рівнозначні елементи. Один з них це – визнання всіх описаних у сакральних християнських текстах подій і осіб такими, як у реальному житті, незалежно від того, наскільки вони в усій їхній повноті (в тому числі, наприклад, з елементами фантастики та містики) зрозумілі й прийнятні з погляду сучасних, переважно логоцентричних уявлень.

Другий зводиться до розуміння подій, які складають основу сюжетних ліній роману як специфічного часопростору, котрий об'єднує давно минулі часи з новими часами. Роман Н. Королеви виникає на перехресті глобальних ідей та високих поривів авторки, її пошуків “вічних” або принаймні достатньо тривалих у часі цінностей, істин та конкретно-історичного світу, в якому випало жити й діяти її героям. Враховуючи особливості концепції минувшини роману “Що є істина?”, а також характер власне історичного матеріалу, точніше було б визначити світ її героїв не як “конкретно-історичний”, а як – “абстрактно-легендарний”.

Істина, Віра, Любов, Страх, Самотність, Смерть разом з деякими іншими поняттями метафізичного характеру в інтерпретації Н. Королеви стають свого роду онтологічним “каркасом”, основою людського буття, а в окремих випадках і його кінцевою метою. Більшість із них виявляються нерозривно пов'язаними одна з одною: без Любові недосяжною стає Віра, без Віри, в свою чергу, розвивається й зникає шлях до Істини, без подолання Страху, Самотності, а інколи й самої Смерті цей шлях, як правило, заводиться у глухий кут. При цьому сутність і сприйняття їх, згідно з авторською концепцією Н. Королеви, не змінюються з перебігом часу, залишаючись так само апіорними й так само ключовими і для кожної окремої особистості, і людських колективів, і усього людства.

Письменниця не розмежовує подій минувшини й сьогодення, вони, на її думку, по своїй суті постають істотною данністю, гомогенною, однорідною, навіть при своїй неоднаковості. Минуле видається специфічним, до певної міри “спотвореним” (тобто зміненим) продовженням давно минувшини, а сьогодення, в свою чергу, – продовженням минувшини. Таке розуміння часового континууму та історичного процесу зосереджує увагу авторки передусім на спільних рисах різних епох, а не на тому, що їх різнить.

За основу сприйняття й розуміння Н. Королевою минувшини правила Біблія як найбільш універсальний виклад тієї системи поглядів і уявлень, який був і залишається для значної частини людства найбільш адекватним і актуальним (окрему, надзвичайно цікаву, але не менш складну проблему складають питання вибору якоїсь однієї з наявних інтерпретацій біблійних текстів).

Концепція минувшини Н. Королеви – це передусім концепція людини, яка шукає Істину та Віру. В художньому осмисленні будь-якої події та явища докільця письменниця виходить з особистості й повертається до неї, оцінюючи все, що відбувається, з погляду особистості. На всіх рівнях цієї концепції, від розуміння найзагальніших закономірностей і процесів найглобальнішого масштабу до погляду на окрему особу та її приватні проблеми, концепція повістярки залишається цілісною, індивідуально своєрідною, хоча й не позбавленою певної внутрішньої суперечливості,

тому що абсолютна й не претендує на те, щоб бути такою, викликати дискусію, проте сформулювати її у вигляді чіткої й лаконічної формули або певного набору формул навряд чи вдасться.

Так, наприклад, запропонована авторкою в одному з фрагментів тексту формула: “Немає вічної Смерті, як немає вічного Життя”, – лише на перший погляд може здатися такою, що в межах оповіді претендує на універсальність. Насправді вона, як і багато інших висловлювань аналогічного типу, виконує іншу функцію, привносячи у текст виразно помітний філософський струмінь. Явище завжди багатогранніше від формули, що нібито відбиває його сутність, й, усвідомлюючи це, Н. Королева витрачає чимало зусиль на описи, не зосереджуючись спеціально на узагальненнях і пошуках афористичних висловів.

Одні з положень концепції минувшини, запропоновані й обстоювані Н. Королевою, доповнюють й розвивають іншими, доповнюються й уточнюються третіми та наступними. Остаточних висновків і незаперечних істин для Н. Королеви не існує, окрім тих, які випливають з постулатів християнського вчення, з Віри як специфічного стану людської свідомості, що визначає сутність і основні особливості особистості.

У своїй основі концепція минувшини Н. Королеви виглядає суб'єктивно-ідеалістичною, і в цьому аспекті вона добре інтерферується із сюжетними лініями романного простору. У погляді письменниці на минуле присутнє щось, можна сказати, навіть сократівське, суголосне з відомим висловлюванням великого філософа давнини, згідно з яким “я знаю, що більшість речей в людському житті та світі є для мене невідомими й незрозумілими”.

Для Н. Королеви світ минувшини залишається до кінця непізнаваним. Навіть Віра інколи не в змозі пояснити деякі речі, які перебувають на межі реального та фантастичного або ж містичного. Письменниця коментує багато з того, що, на її погляд, може викликати у читача певні труднощі в інтерпретації, проте аж ніяк не прагне брати на себе роль всевідаючого коментатора й єдиного інтерпретатора подій.

Разом з тим, попри безумовну присутність у романі “Що є істина?” “сократівського” начала, спираючись на яке авторка не тільки описує, а й якомога глибше й чіткіше пояснює. У переважній більшості випадків такі пояснення з'являються тоді, коли мова заходить про характеристику внутрішніх переживань героїв, того, що відбувається в глибинах їхньої свідомості чи навіть підсвідомості й чого виявляється неможливим розкрити за допомогою пластичних описів.

Світ роману відзначається достатньо високим ступенем внутрішньої цілісності. Все, що відбувається у ньому, розгортається не хаотично, а у впорядкованому згідно з його власними внутрішніми законами часопростору, де одна подія логічно й аргументовано впливає з іншої й зумовлює третю. Взаємозалежність подій у більшості випадків має не тільки хронологічно лінійний, а й до певної міри причинно-наслідковий характер.

Велика кількість подій, які відіграють важливу роль у розвитку сюжету, подається у романі не шляхом безпосереднього опису, а через сприйняття цих подій тими чи іншими персонажами, що виявляється часто ретроспективним. Саме в такий спосіб представлені читачеві, скажімо, суд Понтія Пілата над Раббі Галилейським,

вечеря Раббі у домі Лазаря та його сестер, воскресіння Раббі й зникнення його тіла з гробниці, відставка Понтія Пілата тощо.

Переважна частина персонажів роману належить до типу трагічних героїв, що зумовлено як особливостями їх внутрішнього світу, так і обставинами зовнішнього життя: такими видаються Понтій Пілат та Клавдія Прокула, до таких можна віднести й багатьох інших героїв різного рівня, присутніх у творі. Письменниця осмислює життя як біль, розчарування, жах, навіть у коротких миттєвостях відносного щастя й спокою вбачає лише епізоди, котрі відокремлюють одне лихо від іншого. Трагічно складаються долі більшості героїв роману, особливо тих, хто належить до умовно окреслюваного табору ворогів Віри й Месії. У той же час ті, кому пощастило пізнати Віру й повірити у вчення Раббі Галилейського, долають трагізм буття, відкриваючи для себе нові обрії й нові можливості, що перебувають за межами суто фізичного існування, хоча нерідко торкаються його, помітно впливаючи на нього: наприклад, тоді, коли від слова Раббі чи зустрічі з ним одужують хворі й прозрівають сліпі.

Н. Королева охоче вводить до тексту свого роману сцени й епізоди, де йдеться про такі незвичайні з погляду позитивістських уявлень закони існування світу, зокрема Істини через прийняття Віри у всемогутність Месії та про його божественне походження. Можна говорити про те, що у Н. Королеви як в усій її творчості, так і в романі “Що є істина?” виразно простежується відчуття апріорного й незаперечного трагізму світу та індивідуального буття особистості.

Література

1. Голубовська І. Творчість Наталени Королевої в контексті розвитку української літератури першої половини ХХ ст. : автореф. дис. ... к. філол. н. / 10.01.01 “Українська література” / І. Голубовська. – К., 2002. – 22 с.
2. Королева Н. Quid est Veritas? : [історична повість] / Н. Королева // Всесвіт. – 1996. – № 2. – С. 3–38.
3. Сиротюк М. Український радянський історичний роман : проблема історичної та художньої правди / М. Сиротюк. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 396 с.
4. Франко І. Зібрання творів : [у 50-ти т.] / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976. – Т. 1. – С. 5–75.

Анотація

У статті розглядаються особливості концепції минулого Наталени Королеви, яке вона репрезентує як специфічне продовження давно минулого, а сучасність, в свою чергу, як продовження минулого. Концепція минулого Королеви – це перш за все людина, яка шукає Істину та Віру.

Ключові слова: минуле, історичне оповідання, концепція минулого, християнська модель світу, легенда, міф, абстрактно-легендарний світ героїв, Істина, Віра, Любов, Страх, Самотність, Смерть.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности концепции прошлого Наталены Королевы, которое она репрезентует как специфическое продолжение давно прошедшего, а современность, в свою очередь, как продолжение прошлого. Концепция прошлого Королевы – это прежде человек, который ищет Истину и Веру.

Ключевые слова: прошлое, историческое повествование, концепция прошлого, христианская модель мира, легенда, миф, абстрактно-легендарный мир героев, Истина, Вера, Любовь, Страх, Одиночество, Смерть.

Summary

In the article the peculiarities of Natalena Koroleva's conception of past, which she represents as a specific continuation of far past time and the present, embodied as a continuation of the past are considered. The author points out that Natalena Koroleva's conception of past was incarnated in person, who searches for Truth and Belief.

Keywords: past, historical narration, conception of past, Christian model of the world, legend, myth, the abstract – legendary world of heroes, Truth, Belief, Love, Fear, Loneliness, Death.